

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ З РОЗВИТКУ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

К. М. Муліка

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

eka.mulika@gmail.com

*Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий
співробітник О. Ю. Осадько*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У зв'язку із військовими діями на Сході України; еміграційними процесами; запровадженням інтеграції та інклюзії, як основних моделей навчання дітей з особливими освітніми потребами; появою нових видів насилля (мобінгу та булінгу); процесами реформування освіти, яка залишається здебільшого одним із консервативних інститутів з чіткою ієрархією та численними проблемами в комунікації на різних рівнях – у закладах освіти останнім часом виникає чимало конфліктів та суперечок нового зразка, що мають загрозливий характер.

У такій ситуації проблеми з розвитком конфліктологічної компетентності педагога, що проявляються у пасивній поведінці або страху конфлікту – призводить до застосування вчителем методів подавлення, приниження, залякування або ігнорування. Більша половина педагогів сприймають конфлікт як фізичну та вербальну агресію, як руйнівне, негативне, деструктивне явище. З одного боку це пов'язано з тим, що негативний досвід конфлікту існує практично в кожного, позитивний – в одиниць [5, с. 81].

Результати теоретико-прикладних досліджень Г. С. Бережної, О. О. Лукашенко засвідчують, що незважаючи на допрофесійну конфліктологічну підготовку майбутніх вчителів, випускники педагогічних ВНЗ не готові до

здійснення конструктивної поведінки у конфлікті в конфліктогенному професійному середовищі. Таку ж саме неготовність демонструють і інші, уже працюючі професійні комунікатори: 80% соціальних педагогів і практичних психологів бояться конфліктів і прагнуть їх уникати; 40% не вміють передбачати конфліктну ситуацію і переживають стан постійної напруги в зв'язку з відчуттям загрози виникнення конфліктів у педагогічному процесі. Загострення конфліктогенності шкільного середовища з одного боку та неготовність учителів управляти конфліктами, боязнь ситуацій, коли стикаються різні інтереси і позиції учасників освітнього процесу, актуалізують потребу у соціально-психологічних технологіях, що розвивають конфліктологічну компетентність особистості вчителя протягом професійної діяльності.

У методичному арсеналі вчителя, в основному, активно використовуються традиційні методи та технології соціальної комунікації з розв'язання конфліктів (діють «Штаби / комісії з профілактики правопорушень серед учнів», що використовують механізми морального тиску, публічного приниження радянського зразка), відмовитись від яких (особливо вчителю зі стажем) доволі важко. Однак, при роботі з непорозуміннями та відхиленнями у поведінці учнів, що призводять до насилля та не відповідають нормам моралі, слід застосовувати сучасні технології соціального навчання, соціально-психологічної взаємодії, що спрямовані на розвиток автономії особистості, її здатності до управління конфліктами. Однією із таких технологій є медіація.

За результатами аналізу даних щодо використання освітніх інноваційних технологій у закладах освіти 19 областей України показав, що технологічність розв'язання конфліктних ситуацій, розвитку конфліктологічної компетентності особистості представлена лише однією позицією (медіація), яка запроваджується у двох закладах освіти Луганської та Полтавської областей [2, с. 124].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемі медіації, як соціально-психологічній технології комунікації, присвячена низка наукових праць

вітчизняних та зарубіжних дослідників різних галузей. Аналіз першоджерел доводить, що переважна більшість сучасних публікацій присвячені юридичним, а не соціально-психологічним аспектам медіації. Так, вчені З. Красіловська, Г. Огречук, І. Ясиновський, А. Біцай, Н. Нестор розкривають теоретико-правові аспекти запровадження медіації в кримінальному процесі України; застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів; становлення інституту медіації в системі публічного управління; імплементації процедури медіації в українське законодавство.

Перше та найбільш поширене визначення поняття «медіація» у психології, як інструменту вирішення конфлікту пропонується у працях О. Брижинського, Н. Гайдук, Л. Паркінсон, П. Рендольф, В. Самохвалов, Ф. Стрессер. І це одна із головних відмінностей у підході до сприйняття медіації між юриспруденцією та психологією. Вітчизняна дослідниця Г. Огречук, зазначає, що «під час медіації ми стикаємось одночасно з двома аспектами цієї діяльності: у правовому аспекті вирішується суперечка, у психологічному – розв'язується конфлікт» [4].

Можливостям упровадження медіації в закладах освіти присвячені праці Б. Бройс, К. Каппахер, Х. Херндлер, К. Єдер, С. Хофер, А. Гусєва. У класичних працях Thomas Gordon «Конференція учителів та учнів», Friedemann Schulz von Thun «Говорити один з одним», висловлюються твердження, що конфлікти незалежно від стадії їх розвитку, необхідно з'ясовувати та вирішувати. Конфлікти не повинні заважати взаєморозумінню та процесу освіти, ефективною технологією для їх профілактики та розв'язання є медіація.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У самій сутності медіаційного підходу до вирішення конфліктів закладено безліч соціально-психологічних механізмів розвитку конфліктологічної компетентності особистості, які потребують вивчення. Під конфліктологічною компетентністю розуміємо систему знань, умінь та ставлень, які забезпечують здатність особистості розв'язувати конфліктні ситуації неконфліктними методами взаємодії. У більшості наукових праць з питань розвитку конфліктологічної компетентності досить детально опрацьована та запропоновано вирішення проблеми формування знаннєвої та навичкової

складової конфліктологічної компетентності особистості, натомість, суб'єктивні ставлення людини до обставин конфліктної ситуації (до себе, до опонентів, до розходження позицій), які не так очевидні, частіше тільки називаються, але мало досліджуються. Втім, саме ця «ставленнєва» складова, яка може розвиватися засобами медіації, відіграє вирішальну роль загалом у наявності системи конфліктологічної компетентності. Переживаючи страх появи конфліктної ситуації, який посилюється переконливими уявленнями про те, що наявність конфлікту свідчить про професійну неспроможність і непридатність, учитель не здатний ні засвоювати знання з конфліктології, ні реалізувати відповідні уміння та навички.

На сьогодні в Україні комплексні дослідження вивчення впливу медіаційного процесу на розвиток конфліктологічної компетентності, саме у соціально-психологічному контексті, знаходиться на початковій стадії. Зазначені обставини й зумовили актуальність даної проблеми та вибір об'єкта і предмета дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого дослідження став аналіз можливостей упровадження медіації у закладах освіти та виявлення механізмів, закладених у процедурі медіації, що впливають на розвиток «ставленнєвої» складової конфліктологічної компетентності особистості.

Об'єкт дослідження – медіація як технологія соціальної комунікації.

Предмет дослідження – можливості упровадження медіації у закладах освіти.

Виклад основного матеріалу з описом методів і методик та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Медіація виникла та розвивається на перехресті наук, відповідно, надається різнопланове визначення поняття «медіація». На думку Хауме Адметлла та Марія дель Мар Серна «*м. це спеціальний вид діяльності третьої, незалежної та неупередженої, сторони в організації процесу нормалізації відносин між конфліктними сторонами*» (1998 р.); Гусєва А. І. «*м. це переговори, які побудовані посередником-медіатором таким чином, що сторони конфлікту мають можливість самостійно прийти до взаємовигідної угоди*» (2013); Герди Мети «*м. це участь у конфлікті третьої, нейтральної незацікавленої сторони, яка авторитетна для всіх*

конфліктуючих учасників. ... При цьому медіатор робить усе можливе – із цього складається технологія медіації – щоб позиції та почуття, що стоять за нею, побажання, інтереси, потреби сторін спочатку були «викладені на стіл медіації», потім були почуті та усвідомлені всіма, аргументи відпрацьовані, і, нарешті, прийняте спільне рішення – вихід із конфліктної ситуації, який влаштує усі сторони» (2004). Процедура медіації передбачає у безпечних умовах, за які відповідає медіатор, відреагування суб'єктами конфлікту емоцій, породжених протиріччями; артикуляцію власних потреб, бажань та ознайомлення з позицією іншої сторони. Медіацію, як професійний вид діяльності, можна порівняти з зустріччю двох світів в умовах безпеки для порозуміння та визначення подальшого співіснування. Конфліктна ситуація часто провокує до дистанціювання суперників, ненависті, неприязні та страху зустрічі з опонентом. Водночас, процедура медіації передбачає виділення часу та місця; акумуляцію ресурсів, пов'язаних з відповідальністю за розв'язання руйнуючої ситуації. Участь у медіації надає особистості досвід долання страху конфлікту та розвитку готовності у подальшому використовувати непорозуміння як ресурс для подальшого розвитку взаємовідносин.

Медіація є доволі актуальною темою в Україні. Такий інтерес відповідає прагненням України інтегруватися до Європейського Союзу й адаптувати своє законодавство до європейського.

У законодавстві України є визначення медіації. Медіація – переговори за участі нейтрального посередника (медіатора), добровільний і конфіденційний процес, в якому нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає конфліктуючим сторонам досягти взаємоприйнятної угоди, як метод, за яким сторони управляють і володіють як самим процесом, так і його результатом – угодою, тобто нічого не вирішується без згоди сторін (Закон України від 18.03.2004 «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»). Медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками (Указ Президента України від 10.05.2006 «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів»).

Незважаючи на відсутність єдиного нормативно-правового акта, який би визначав основні аспекти впровадження процедури медіації, в Україні прийнято деякі нормативно-правові акти, що частково регулюють та поступово формують можливості та готовність домовлятися у суспільних відносинах (Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 10.07.2003, наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» 17.08.2016 № 892, наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 26.10.2017 № 1542 «Класифікатор професій. Зміна № 6 ДК 003:2010», наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2017 № 1127 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року»).

Медіація – це міжнародний, загальнозживаний термін. Наразі немає єдиного підходу до розуміння сутності такого альтернативного способу вирішення конфліктів, як медіація. Медіація є новою, самостійною професійною практикою, що виникла на кордоні наук: юриспруденції, конфліктології, психології, дипломатії, лінгвістики, соціології, філософії, менеджменту та математики і кібернетики.

Науковці та практики мають різні позиції щодо сутності медіації, яка межує з іншими професійними послугами: медіація, як технологія що передбачає наявність професійно підготовленого посередника-медіатора, спеціально обладнане місце, а також принципи, етапи, через які проходять сторони задля досягнення певних рішень та медіація, як ситуативний спонтанний процес регуляції взаємодії між конфліктуєчими суб'єктами третьою стороною.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

1. У ситуації загострення конфліктогенності шкільного середовища з появою конфліктів і суперечок нового зразка та неготовності педагогів управляти конфліктами – дані про запровадження інноваційних технологій у закладах освіти 19 областей України свідчать про фактичну відсутність вибору технологій з формування конфліктологічної компетентності особистості. Лише у двох

зкладах освіти Полтавської та Луганської областей запроваджується технологія «медіація» на розвиток конфліктологічної компетентності особистості.

2. В Україні наявні соціально-психологічні можливості запровадження процедури медіації в закладах освіти, законодавство України частково визначає роль та місце медіації, як технології соціально-психологічної комунікації у суспільстві.

3. Наразі немає єдиного підходу до розуміння сутності такого альтернативного способу вирішення конфліктів, як медіація. Медіація є новою, самостійною професійною практикою, що виникла на кордоні різних наук. У суспільстві паралельно розвиваються дві моделі медіації. Перша – медіація як технологія, що передбачає умови, принципи, етапи, через які проходять сторони задля досягнення певних рішень; друга – медіація як спонтанна або ситуативна взаємодія, яка може сприяти покращенню взаємодії між конфліктуючими, проте, не має ознак технологічності.

4. Медіація, як технологія, що передбачає наявність професійно підготовленого посередника-медіатора, спеціально обладнане місце, а також принципи, етапи, через які проходять сторони задля досягнення певних рішень, включає механізми розвитку «ставленневої» складової системи конфліктологічної компетентності особистості.

Подальші наукові розвідки цієї проблематики вбачаємо у дослідженні розвитку «ставленневої» складової системи конфліктологічної компетентності особистості засобами медіації. Також невивченими соціально-психологічні умови запровадження ефективних професійних медіативних практик в умовах закладу освіти.

Література:

1. Richard Cohen. Quick Guide to Implementing a Peer Mediation Program [Електронний ресурс].
2. Інноваційні педагогічні технології в практиці роботи закладів загальної середньої освіти України: інформаційно-аналітичний довідник / Упорядники: К.В. Таранік-Ткачук, С.В. Кириленко, О.М. Косьмій, Н.А. Бессараб, І.Н. Євтушенко, І.Д. Кондратюк, Г.Е. Самойленко ; За заг. ред. Ю.І. Завалевського. Київ–Чернівці : Букрек, 2018. 292 с.
3. *Інсайт*: зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І. С. Попович, С. І. Бабатіна, І. Р. Крупник та ін. – Херсон: ВД «Гельветика», 2018. – 296 с.
4. Огречук Г. О. *Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів*: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream>

[/123456789/1449/1/%D0%9E%D0%B3%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%94.pdf](#)

5. Психологія розвитку творчої особистості в освітньому просторі: *монографія* / [Н. М. Атаманчук, Р. М. Білоус, Т. М. Дзюба та ін.]; за ред. С.П. Яланської. Полтава : Видавець Шевченко Р. В., 2018. 150 с.